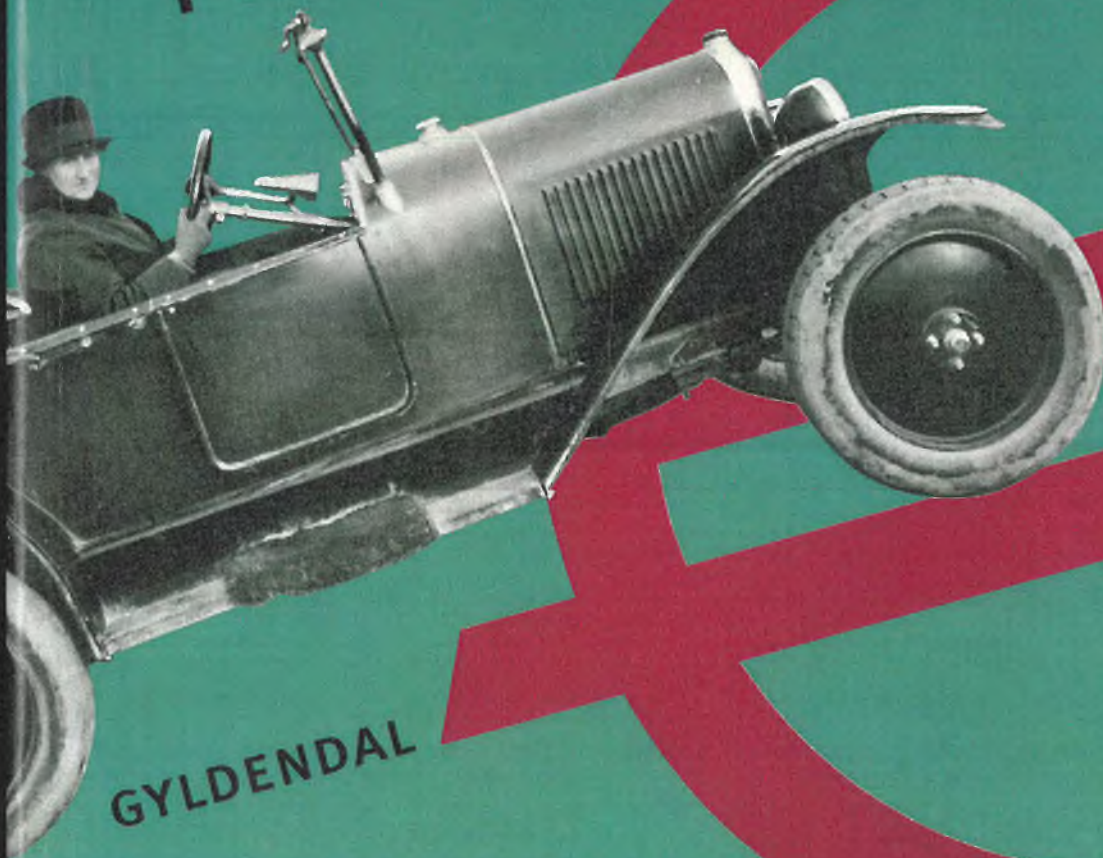

EBBE KÜHLE

DANMARKS HISTORIE

I ET GLOBALT PERSPEKTIV

GYLDENDAL

TRETTI DAGET OR SVNDT
ACCVRATIES DELINEATIO.

DANMARKS HISTORIE – I ET GLOBALT PERSPEKTIV

1. UDGAVE, 3. OPLAG 2012
© 2008 GYLDENDAL A/S, KØBENHAVN

FÖRLÄGSREDAKTION: KERSTIN W. FRÖM
GRAFISK TILRETTELÆGGELSE OG OMSLAG:

ULLA KORGAARD

KORT, FIGURER OG TABELLER:

MARTIN BASSET

BOGEN ER SAT MED META

TRYK: LIVONIA PRINT, LETLAND

ISBN: 978-87-02-0566-31

www.gyldendal-uddannelse.dk

Til denne bog hører hjemmesiden:

www.danmarkshistorie.gyldendal.dk

Hjemmesiden indeholder kilder, udbyggede
årstalslister, resuméer af de 11 underkapitler,
præsentation af materialegrundlag og
litteraturmuligheder, problemstillinger
og studiespørgsmål samt en
række perspektiverende artikler.

MIX
Papir fra
ansvarlige kilder
FSC® C002795

Globale perspektiver

Natten mellem d. 9. og 10. november 1989 tillod østtyske grænsevagter deres landsmænd at komme igennem muren til Vestberlin, efter at de i de foregående årtier havde skudt på folk, der forsøgte at komme fra øst til vest. I den følgende tid blev Berlinmuren revet ned, og murstykkerne blev efterspurgt som souvenirs.

Hvorfor er "murens fald" en så epokegørende begivenhed, at den ligefrem er blevet et selvstændigt obligatorisk punkt i historiebekendtgørelsen for gymnasiet og brugt som periodeopdelings-tidspunkt?

Det er der flere grunde til.

"Murens fald" var et symbol på, at en epoke var slut. Den kolde krig, der havde sat rammerne for den globale udvikling i den foregående 40-årsperiode, var afblæst, det sovjetiske imperium var ved at bryde sammen, risikoen for en tredje verdenskrig var tilsyneladende forsvundet, og den kommunistiske ideologi, som havde været en voldsom konkurrent til de vestlige værdier, havde spillet fallit.

Samtidig tegnede der sig en ny epoke – en globaliseringens tidsalder, hvor den fredelige globale verdensorden, som FN-systemet sigtede mod, tilsyneladende lå inden for rækkevidde, hvor det internationale samkvem og den indbyrdes afhængighed voksede, og hvor grænsernes betydning aftog.

Det forekom åbenlyst, at den vestlige verden med USA i spidsen var vinderen af det 20. århundredes ideologiskamp, og en amerikansk samfundsforsker, Francis Fukuyama, blev ligefrem verdensberømt på en bog om, at verdenshistorien nu var nået til en slags slutpunkt, og at kapitalistisk markedøkonomi og vestligt demokrati var de rammer fremtidens historie ville udspille sig indenfor.

Det skulle dog hurtigt vise sig, at den nye verdensorden ikke var så fredelig, som det tegnede til omkring 1990. Blokopdelingen i verden 1945-89 havde i virkeligheden holdt lokale konflikter i tømme i Østeuropa, i Mellemøsten og i Afrika. På Balkan betød staten Jugoslaviens sammenbrud næsten 10 års krige, Mellemøsten var fortsat en krudttønde, og flere steder i Afrika blussede gamle konflikter op (Etiopien, Somalia, Rwanda, Congo).

Endelig udfordredes den dominerende vestlige verden og især USA fra 1990'erne af en islamistisk terrorbevægelse, al-Qaeda. Efter en række mere eller mindre fejlslagne terrorangreb i 1990'erne rettede al-Qaeda 11. september 2001 et voldsomt angreb mod World Trade Center i New York og i de følgende år mod bl.a. Madrid, London og forskellige vestlige turistmål i den øvrige verden. Et amerikansk-ledet forsøg på at bekæmpe terrorismen og indføre demokrati ved at invadere Afghanistan og Irak demonstrerede tydeligt, at de vestlige værdiers sejrsmarch ikke var så selvfølgelig en sag, som Fukuyama havde antaget.

Heller ikke den økonomiske globalisering (s.353) forløb uden store problemer, og det var åbenlyst at det nye globaløkonomiske system havde nogle afgørende bæredygtighedsproblemer (klimatrusler og kløften mellem rig og fattig), og "murens fald" kom ikke til at betyde, at alle mennesker nu frit kunne bevæge sig rundt på kloden. Nye "mure" havde erstattet de gamle.

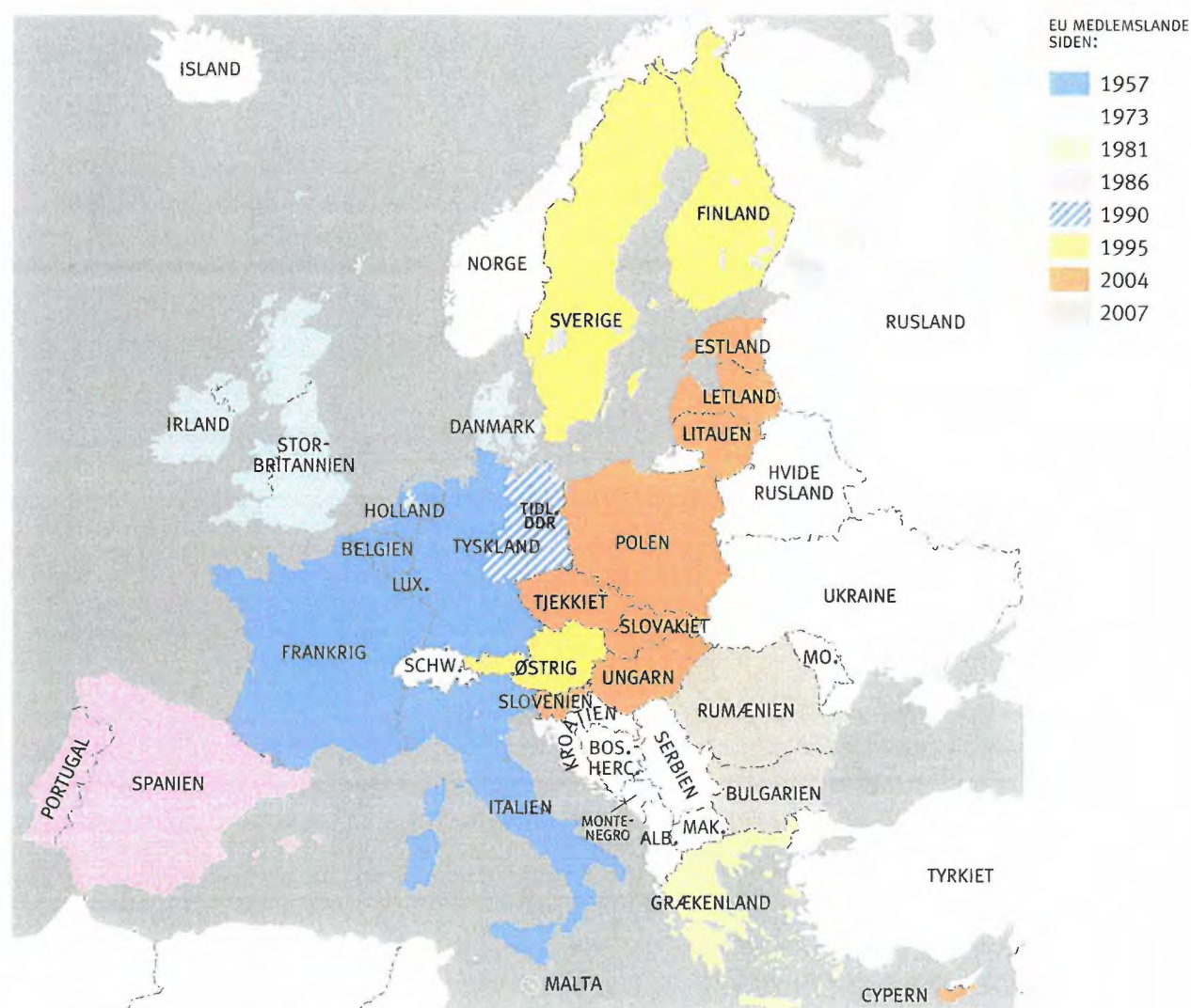
Disse globale tendenser satte afgørende rammer for Danmarkshistorien. Også udviklingen i det europæiske nærområde fik stor betydning. Den europæiske integrationsproces, der var startet i 1950'erne med EF, førte til dannelse af

EU (Den Europæiske Union) i 1993 som et tydeligt svar på den nye verdensorden efter murens fald og Tysklands genforening. Samtidig udvidedes EU til staidighed med nye medlemmer.

Globale og europæiske tendenser spillede altså en afgørende rolle i Danmarkshistorien efter 1989. På alle niveauer og i alle sektorer i samfundslivet indgik europæiske og globale perspektiver på afgørende vis i beslutningsprocessen. Mere end tidligere i historien var det åbenlyst, at Danmark var en del af Europa og en lille del af en stor verden. Allerede i 1996 mente

historikeren Søren Mørch, at tiden var inde til at skrive "Den sidste Danmarkshistorie". Heri er denne bogs forfatter ikke enig. Der er stadigvæk brug for at skrive Danmarkshistorier, og det sidste kapitel vil forsøge at besvare følgende to spørgsmål: Hvordan tacklede det lille demokratiske velfærdssamfund med den 1000-årige historie (og med placeringen i udkanten af Europa) den nye verdensorden og de mange udfordringer? Og hvordan prøvede indbyggerne at finde deres egne ben i det senmoderne, multikulturelle og globaliseringsprægede samfund?

EU's udvidelse i 50-årsperioden 1957-2007. Selv om EU nu geografisk omfatter det meste af Europa, er der stadigvæk en række stater, der ikke er medlemmer af unionen. Tilmed er der kommet endnu en stat på Balkan ud over de på kortet angivne, nemlig Kosovo (2008).

Danmarkshistorien op til 1989 har bl.a. været historien om, hvordan den danske stat skrumpede. Tilbage af det omfattende danske imperium var kun Færøerne og Grønland, og her var hjemmestyreordninger formentlig første skridt på vej mod fuld selvstændighed (hvis oliefund eller andet ellers vil gøre det muligt for de nordatlantiske områder at klare sig uden tilskud fra den danske statskasse).

Det lille Danmark fyldte altså ikke ret meget i verden. Til gengæld fyldte verden meget i Danmark. De nye kommunikationsmidler, tv og internet, sørgede døgnet rundt for at bringe verdens problemer ind på danskernes nethinde. De økonomiske globaliseringsprocesser betød, at danskere samspillede mere med omverdenen end på noget tidligere tidspunkt i historien, og dette økonomiske samspil og de voksende miljøproblemer betød et voksende globalt skæbnefællesskab. Hvad en kineser, en brasilianer, en araber og en inder gjorde, havde også betydning for danskernes tilværelse og fremtidsudsigter.

Også begrebet "dansker" var under forandring i slutningen af det 20. århundrede og begyndelsen af det 21. århundrede. En dansker var ikke længere nødvendigvis en person, der talte dansk, havde danske forældre, bedsteforældre og oldeforældre og var vokset op med "den danske kulturarv" og "de danske historiefortællinger". Nu vrimlede det tværtimod med nydanskere (tyrkisk-danskere, pakistansk-danskere, palæstinensisk-danskere, bosnisk-danskere m.m.), der havde andre sproglige og kulturelle forudsætninger og var præget af andre historiefortællinger end gammeldanskernes.

Hvordan reagerede det danske samfund nu på den nye verdenssituation? Lad os starte med udenrigspolitikken, selv om også skellet mellem udenrigspolitik og indenrigspolitik var under hastig forandring i tiden efter 1989.

Aktivistisk dansk udenrigspolitik?

I mange århundreder havde Danmarks udenrigspolitik (og Danmarks eksistens som stat) været bestemt af Danmarks beliggenhed ved indsejlingen til Østersøen og af stærkere magters interesser i at kontrollere dette område eller undgå, at andre gjorde det. Danmarks sikkerhed var på skift blevet truet af Sverige, Storbritannien, Tyskland og efter 1945 Sovjetunionen.

I perioden 1945-89 havde den kolde krig i afgørende grad fastlagt rammerne for Danmarks udenrigspolitik, og medlemskabet af NATO havde i høj grad bestemt Danmarks udenrigs- og sikkerhedspolitik. Selv om rammerne havde været snævre, havde de danske politikere dog også lagt stor vægt på FN, på idealerne om en internationale retsorden, der regulerede forholdet mellem staterne og på målsætningen om

universelle menneskerettigheder, der skulle sikre menneskene et værdigt liv overalt på kloden (jf. s.247).

Selv om FN-politikken til stadighed var højt prioriteret i perioden, så var den danske FN-politik dog i afgørende grad underordnet og tilpasset danske sikkerhedsinteresser. Først og fremmest gjaldt det om at holde sig på god fod med de allierede i NATO (herunder USA) og samtidig undgå at vække for meget misnag hos modstanderen, Sovjetunionen. Derfor havde den danske regering også været meget tilbageholdende med at kritisere USA's politik i f.eks. Vietnam, og derfor var kritikken af vestligt støttede diktaturer (som Saudi-Arabien) almindeligvis særdeles forsigtig, og det samme gjaldt kritikken af den kommunistiske verden (jf. fodnotepolitikken s.252).

Efter murens fald

Med østblokkens sammenbrud efter 1989 var staten Danmark pludselig anbragt i en helt ny situation. Der var ikke længe en fjendtlighedsindet stormagt i nabolaget. Nu kunne Danmark arbejde mere offensivt for en styrkelse af FN og den internationale retsorden, og snart opstod den første mulighed. Iraks leder, Saddam Hussein, havde i 1990 angrebet og besat nabolandet, Kuwait, og FN's Sikkerhedsråd havde været beslutningsdygtigt som følge af et usædvanlig gunstigt samarbejdsklima mellem stormagterne umiddelbart efter afslutningen af den kolde krig.

Danmark bakkede op om den af USA ledede FN-aktion mod Saddam Hussein i 1990-91 med korvetten Olfert Fischer, og selv om det militært set var temmelig risikofrit, så var det første gang siden 30-årskrigen (s.82), at danske soldater var blevet sendt i krig i udlandet, uden at det handlede om Danmarks eksistens og grænser. Danmark havde ganske vist også deltaget i FN-aktionen i Korea (1950-53), men dengang stillede man "kun" med et hospitalsskib, Jutlandia.

Mens indgrebet i Irak havde bygget på en Sikkerhedsrådsbeslutning i overensstemmelse med FN-pagten, så var

"Et kort ophold. Danske FN-tropper i Bosnien" (maleri af Thomas Kluge 1998, Frederiksborgmuseet).

Et idealiseret billede (de 4 soldater er i øvrigt den samme person!) af heroiske danske soldater i den gode sags tjeneste ophængt i samme museum og med samme formål som 1864-billedet (s.181). Ifølge museets Short Guide "rummer de danske FN-soldater, kampvognen, observationstårnet og ruilmuren kunstnerens personlige udsagn om krigens meningsløshed. Men det fremstiller også de danske troppers bemærkelsesværdige ro og humanitet i løsningen af deres opgave, således som komitéen bag maleriet ønskede det." (1) © Thomas Kluge/billedkunst.dk

situationen mere mudret, da der udbrød krige i Eksjugoslavien i 1990'erne. De vestlige lande og Rusland kunne ikke blive enige om holdningen til Serbien og serberne, og Kina var heller ikke til sinds blot at følge vestlige synspunkter. Dermed var Sikkerhedsrådet sat ud af spillet som beslutningstager. Det var derfor USA og NATO og ikke FN, der bombede serberne i Bosnien-Herzegovina i 1994-95 og dermed genemtvang en afslutning på krigen i Bosnien, ligesom det var USA og NATO, der bombede Serbien i 1999, efter at serberne havde foranstaltet en større etnisk udrensning i Kosovo i 1998-99.

Undervejs i Jugoslavien-konfliktens forskellige faser indgik der dog også FN-soldater, og her deltog danske soldater i en FN-fredsbevarende styrke, og i modsætning til tidligere danske FN-styrker var de ca. 1100 soldater udstyret med kampvogne og parat til egentlige fredsskabende opgaver. Og i forbindelse med Kosovo-konflikten indgik et antal danske jagerfly i NATO-flystyrken, selv om der i dette tilfælde ikke var tale om et Sikkerhedsråds-mandat.

Dermed havde 1990'erne resulteret i nogle nye tendenser i dansk forsvars- og udenrigspolitik:

- ✿ Forsvaret var nu (med beslutningen om opstillingen af den Danske Internationale Brigade i 1993) indrettet på militære opgaver fjernt fra Danmark.
- ✿ Det danske samfund var villigt til at sende danske soldater i kamp og risikere deres liv.
- ✿ Den danske regering var parat til at deltage i militære operationer, selv om der ikke forelå noget FN-mandat.

Disse tendenser skulle komme til udfoldelse i Afghanistan og Irak efter årtusindskiftet.

11. september 2001

Med angrebet på World Trade Center i New York og det amerikanske forsvarsministerium, Pentagon, d. 11. september 2001 ændredes konfliktmønsteret i verden. Angrebet, der blev gennemført med fire kaprede passagerfly fyldt med brændstof, kostede ca. 3000 menneskeliv og blev fra amerikansk side tolket som en krigshandling (i stedet for som en kriminel handling): Med denne tolkning var USA for første gang i ca. 200 år blevet angrebet på sit eget territorium af en fremmed magt (al-Qaeda).

USA's reaktion var at erklære "the war on terror", og det første mål var det Taleban-styrede Afghanistan, hvor al-Qaeda havde baser, og hvor lederen, Osama Bin Laden, opholdt sig. Selv om det gennem voldsomme luftbombardementer og med støtte til lokale krigsherter forholdsvis hurtigt lykkedes at vælte Taleban-regimet og indsætte en USA-venlig regering i Afghanistan, var det dog langt fra nok til at skabe stabilitet i området.

Danmark støttede fra starten det amerikanske angreb. Den socialdemokratiske statsminister, Poul Nyrup Rasmussen, tilkendegav, "at Danmark var parat til at gå med hele vejen", og der var umiddelbart enighed om retsgrundlaget for deltagelsen i Afghanistan-krigen. En NATO-allieret, USA, var blevet angrebet, og ifølge NATO-pagten var et angreb på ét land et angreb på dem alle (jf. s.250). Det var altså NATO, der formelt var den handlende organisation som et svar på angrebet på USA, og danske fly var med i angrebsstyrken.

Efterfølgende indgik danske soldater i en fredsskabende NATO-styrke, og Danmark var tilmed et af de lande, der stillede med flest soldater i forhold til indbyggertallet og påtog sig de mest farefulde opgaver (hvad der indtil april

2008 havde resulteret i 15 dræbte danske soldater). Nu var det pludselig de andre NATO-lande, der blev kritiseret for at være fodslæbende (jf. s.251).

Der var fortsat i 2008 særdeles tvivlsomme udsigter for krigen i Afghanistan. Mens det havde været nemt nok for en overlegen vestlig militærmaskine at vælte talebaneregeringen, så var det langt sværere at stable et nyt vestligt-orienteret demokratisk regime på benene i et samfund med helt andre forudsætninger – en anden samfunds- og magtstruktur, andre værdier og andre økonomiske interesser (lokalbefolkningens vigtigste landbrugsafgrøde var f.eks. til stor frustration for de vestlige lande opium). Hertil kom, at fremmede styrker hurtigt blev opfattet som besættelsesstyrker i Afghanistan (der havde en lang forhistorie med fremmede besættelser), og at NATO-styrkerne i deres bestræbelser på effektivt at bekæmpe talebanere og al-Qaeda-tilhængere ofte måtte foretage handlinger, der medførte civile tab og ødelæggelser – ikke mindst fordi talebanerne som andre guerillakrigere blandede sig med lokalbefolkningen.

Derfor kom forholdene i Afghanistan på mange måder til at ligne de samtidige forhold i Irak.

Den nye Irak-krig

Den såkaldte krig mod terror kom nemlig ikke kun til at omfatte Afghanistan.

På den ene side rystedes verden i de følgende år af en række selvmordsaktioner – udført eller inspireret af al-Qaeda (bl.a. Bali 2002, Madrid 2004, London 2005) og endnu flere planlagte, der blev afsløret på forhånd af de vestlige landes efterretningstjenester (herunder af den danske).

På den anden side udvidede USA selv listen over lande, som kunne tænkes at støtte den internationale terrorisme eller udgøre en trussel mod USA.

Den amerikanske præsident, George Bush, talte således om ondskabens akse (Irak, Iran og Nordkorea) og brugte også begrebet slyngelstater, der udover de tidligere nævnte stater også omfattede kandidater som Libyen, Syrien, Sudan, Yemen og Cuba. Opgøret med Irak var første punkt på denne dagsorden.

Irak-problemet var ikke blevet løst med den første Golfkrig i 1990-91. Siden denne krigs afslutning havde Sikkerhedsrådet krævet, at Irak skulle tilintetgøre sine masseødelæggelsesvåben, som i hvert fald omkring 1990 omfattede giftgasser, som landet havde brugt i 1980'erne i krigen mod Iran og imod landets egne indbyggere (kurderne) i Nordirak. FN havde derfor krævet ret til at sende våbeninspektører til landet for at kontrollere, at Irak fulgte på budet. Undervejs var der hyppigt problemer i forholdet mellem FN og Irak på grund af chikane af våbeninspektørerne, og FN havde bl.a. forsøgt at tvinge regimet til samarbejde gennem økonomiske sanktioner, der dog først og fremmest gik ud over den irakiske civilbefolkning. Under en tilspidset situation i 1998 havde USA og Storbritannien tilmed straffet Irak med et omfattende luftbombardement. Irak-konflikten og diktatoren Saddam Hussein havde altså været på den internationale dagsorden længe før 11.september 2001.

På baggrund af "krigen mod terror" satte USA igen fokus på Iraks mulige masseødelæggelsesvåben med den begrundelse, at de udgjorde en trussel mod naboerne (herunder Israel og venligtsindede arabiske oliestater) og kunne komme til at udgøre en trussel mod USA, hvis våbnene blev stillet til rådighed for f.eks. al-Qaeda. Hertil kom, at Saddam Hussein var en grusom diktator, der undertrykte sit folk på blodigste vis, nægtede at rette sig efter FN's resolutioner og efter amerikansk opfattelse

Vil eftertidens historikere beskrive Anders Fogh Rasmussen som præsident George Bush' ven og partner eller snarere som hans lille nyttige "skødehund", som nogle i den danske debat kaldte ham? Her er de to fotograferet sammen 8. juni 2006 på præsidentens landsted i Camp David.

burde have været fjernet allerede under den 1. Irakkrig.

I 2002 lykkedes det USA i Sikkerhedsrådet at få tilslutning til en ny FN-resolution med skærpede krav til Irak herunder krav om, at våbeninspektørerne skulle vende tilbage og have fuld handelfrihed til at søge efter masseødelæggelsesvåben. I 2003 brød enigheden imidlertid sammen i Sikkerhedsrådet, da man skulle vurdere det irakiske regimes samarbejdsvilje og våbeninspektørernes hidtidige resultater. USA og Storbritannien, der gennem måneder havde trukket tropper til regionen og gjort sig parat til angreb, inden sommeren satte ind, mente, at tiden var løbet ud: at Saddam Hussein havde vist

sin manglende samarbejdsvilje, og at det nu var nødvendigt at anvende magt for at gennemtvunge en afvæbning af Irak. Et flertal i Sikkerhedsrådet (med bl.a. Frankrig, Rusland, Kina og Tyskland) ønskede derimod, at våbeninspektørerne skulle have længere tid til deres arbejde.

Trods denne situation i Sikkerhedsrådet valgte USA (med en koalition af såkaldte "villige" lande bag sig) at gå sine egne veje. Efter at have givet Saddam Hussein et 48-timers ultimatum, startede USA og Storbritannien d. 20. marts 2003 et storangreb på Irak fra luften og til lands, der i løbet af 3 uger resulterede i en erobring af Bagdad og Saddam Husseins fald. Endnu engang

havde den amerikanske krigsmaskine vist sin militære effektivitet. I den USA-ledelede koalition deltog bl.a. Danmark, der stillede med ubåden "Sælen" og korvetten "Olfert Fischer", der skulle patruljere ud for Iraks sydkyst. Med sin aktive krigsdeltagelse havde Danmark valgt en anden kurs end de andre nordiske lande og de fleste af sine EU-partnere.

Det skulle hurtigt vise sig, at den danske regering – uden Sikkerhedsrådets godkendelse og tilmed på grundlag af et snævert flertal i Folketinget – havde ladet sig trække ind i et højt tvivlsomt projekt. Irak-krigen udviklede sig nemlig i de følgende år til en katastrofe for USA (og dets allierede):

- ❖ **Selv om USA på forhånd havde fremlagt "beviser" for, at Saddam Hussein havde masseødelæggelsesvåben, så viste påstanden sig at være falsk, og krigsgrundlaget var altså fra starten problematisk.**
- ❖ **Den umiddelbare irakiske begejstring for Saddam Husseins fald afløstes hurtigt af borgerkrigsagtige forhold med titusinder af dræbte civile. Mange irakere flygtede til udlandet, og der var ikke meget, der tydede på, at Irak var på vej mod stabilitet og et bæredygtigt demokrati. Dermed var en storstilet amerikansk plan faldet til jorden. Den gik ud på at gøre Irak til et demokratisk centrum, hvorfra demokratiet efterfølgende ville sprede sig til hele det olierige Mellemøsten.**
- ❖ **I takt med den indre opløsning i Irak og de hårdhændede amerikanske reaktioner på militære trusler rettedes den irakiske vrede i stigende grad mod amerikanerne og deres allierede, og al-Qaeda, der ikke tidligere havde samarbejdet med Irak, fik nu gunstige betingelser for at operere inden for Iraks grænser.**

Over for hjemlige kritikere slog regeringen på, at den militære aktion ganske vist ikke var igangsat af Sikkerhedsrådet, men at den dog var i overensstemmelse med Sikkerhedsrådets 2002-beslutning, og at der desuden var tale om en humanitær intervention mod Saddam Husseins rædselsregime. Anders Fogh Rasmussen inddrog også et længere historisk perspektiv i sit forsvar for regeringens politik. Mens Danmark under 2. Verdenskrig havde ladet andre udkæmpe kampen for frihed og demokrati, skulle Danmark nu aktivt deltage i denne kamp. (jf. s.245).

Efter den militære sejr over Saddam Hussein fik regeringen i første omgang fastere grund under fødderne, idet koalitionens nu fik et mandat fra FN's sikkerhedsråd til sin tilstedeværelse i Irak. Det indenlandske parlamentariske grundlag styrkedes også, idet Socialdemokratiet nu gav sin støtte til, at danske soldater i en periode skulle bidrage til opretholdelse af ro og orden og genoprettelse af infrastruktur og civilsamfund i det sydlige Irak. Det viste sig imidlertid stadig sværere at argumentere for, at de udenlandske (herunder de danske soldater) bidrog til en positiv udvikling, og både den hjemlige og den internationale kritik voksede. En række af koalitionens lande begyndte at trække deres tropper hjem, og i 2007 blev også de ca. 500 danske soldater trukket hjem.

Mens regeringen selv udlagde sin politik som et brud på mere end 100 års passiv dansk tilpasningspolitik (s.235), var forskerne ikke så sikre. Måske var den tilsyneladende aktivisme blot en ny tilpasnings- og halehængspolitik, hvor Danmark (i modsætning til de fleste andre europæiske stater) havde valgt at lægge sig tæt op ad den altdominerende stormagt, USA? (2)

Snart skulle forskere, iagttagere og politikere få endnu et par spændende problemstillinger at diskutere, nemlig

den såkaldte Muhammedkrise/karikaturkrise og de første eksempler på planlægning af terroraktioner i Danmark.

Muhammed-krisen

I 2006 rammes Danmark af en udenrigspolitisk krise, som ikke lignede noget, landet havde oplevet i sin 1000-årige historie.

Pludselig var Danmark hovedemnet på alle verdens tv-kanaler, og en bølgebevægelse af demonstrationer og flagafbrændinger skyldede bogstaveligt talt hen over kloden – kulminerende med afbrændinger af de danske ambassader i Syrien og Libanon og angreb på ambassaden i Iran. Samtidig blev danske varer boykottet i den arabiske verden.

Hvad i alverden foregik der?

Forhistorien var et antal karikaturtegninger i Jyllandsposten af profeten Muhammed og en afvisning fra den danske statsminister om at holde møde med ambassadørerne fra 11 muslimske lande. Statsministerens begrundelse for afvisningen var, at regeringen ikke kunne blande sig i, hvad en avis bragte. Samtidig bar en gruppe herboende muslimer brænde til bålet ved at rejse til Mellemøsten og præsentere Jyllandspostens og andre tegninger for ledende religiøse kredse.

Når sagen eksploderede i den muslimske verden, hang det uden tvivl sammen med, at der også var andre dagsordener på spil i de mellemøstlige lande, og at den religiøse krænkelse kunne bruges til at fremme egne interesser i interne magtkampe, og når sagen overhovedet opstod og eskalerede i Danmark, hang det givetvis tilsvarende sammen med spændinger i det danske samfund i forbindelse med indvandrerproblematikken (jf. s.366).

For det sekulariserede Danmark var karikaturkrisen også et alvorligt lærestykke om den nye globale verdensor-

den og om religionens betydning på den internationale scene. Danmark fik således kun forbeholden støtte fra USA, EU og FN's generalsekretær under krisen, og støtten var ledsaget af belærende bemærkninger om, at ytringsfriheden ikke omfattede retten til at krænke andres religiøse følelser.

På den hjemlige scene rasede debatten om, hvordan begivenhedsforløbet skulle fortolkes. Skyldtes det hele en betændt dansk indvandrerdebat og en unødvendig provokation fra en avis med fremmedfjendske holdninger forstærket af en umusikalsk statsminister, der ikke i tide udnyttede mulighederne for at lægge låg på sagen ved at holde møde med ambassadørerne og gyde olie på vandene?

Eller handlede det om, at ytringsfriheden var truet, og at religion var ved at mase sig ind i det offentlige rum og rulle sekulariseringen tilbage? Kunne en hvilken som helst person eller religiøs bevægelse bruge påståede, krænkede religiøse følelser til at sætte grænser for f.eks. kunstnerisk udfoldelse eller litterære produktioner? Skulle en historiebogsforfatter nu tænke sig om en ekstra gang, før han skrev om et religiøst emne, og før han valgte illustrationer? Eller handlede det blot om, at man (i en overgangsperiode) skulle tage lidt hensyn til en klemmt minoritet, som endnu ikke havde vænnet sig til den ubegrænsede vestlige ytringsfrihed?

Uanset, hvordan man stillede sig til ovennævnte spørgsmål, så var det åbenlyst, at også indre danske spørgsmål og konflikter nu under særlige omstændigheder kunne komme på den globale dagsorden. Ligesom det globale i medietidsalderen var blevet lokalt, kunne det lokale også blive globalt!

For danske politikere, firmaer og privatpersoner var det som sagt et chok pludselig at opleve et sådant udbrud af

vrede. De danske regeringer havde længe talt om "Danmark som foregangsland" og med stolthed fremhævet både det danske samfunds indretning og den uegennyttige udenrigspolitik med støtte til FN, ulandsbidrag, fredsinitiativer m.m., ligesom turistindustrien havde "brændt" Danmark som eventyrland.

For statsminister Anders Fogh Rasmussen var den vigtigste lære nok, at den egenrådighed og selvsikkerhed (eller magtarrogance, som nogle kritikere kaldte det) man kunne tillade sig at optræde med på den hjemlige scene, hvis man havde Folketingets flertal og vælgerne bag sig, ikke kunne overføres til den internationale scene, og da slet

ikke, hvis man kun var statsminister i et lille land. Afvisningen af at mødes med ambassadørerne fra den muslimske verden var en særdeles uklog regeringshandling, fordi den signalerede manglende respekt for disse lande. Da den svenske borgerlige statsminister to år senere fik en tilsvarende karikaturkrise, skyndte han sig at indkalde de muslimske landes ambassadører til et forsoningsmøde.

Med deltagelsen i Irak- og Afghanistan-krigene og med karikaturkrisen var det lille eventyrland også blevet et nærliggende mål for islamistisk terror, og samtidig havde Danmark i de foregående årtier fået et stort muslimsk

Dannebrog afbrændes i Pakistan.

For det lille lands indbyggere var det en både forbløffende, chokerende og surrealistisk oplevelse at være mål for millioner af muslimers vrede og milliarder af tv-seeres opmærksomhed. Danmark fik her sine "15 minutters berømmelse". Efter en kort stormfuld periode forsvandt opmærksomheden, og det danske udenrigsministerium kunne så gå i gang med at udbedre de evt. mere varige skader på Danmarks omdømme. I starten af 2008 kom der dog en ny bølge af demonstrationer, flagafbrændinger og boykotopfordringer i den muslimske verden, efter at danske aviser havde genoptrykt en af Muhammed-tegningerne. Anledningen var mordtrusler mod en af tegnerne.

mindretal (s.349), hvoraf mange følte sig uvelkomne, udelukkede og frustrerede.

Jordbunden var derfor gødet for sympati for al-Qaeda og andre ekstreme islamistiske bevægelser, og i 2005-08 fik det danske samfund de første eksempler på terrorsager og de første domfældelser. Endnu i 2008 er det dog for tidligt at afgøre, om aktørerne først og fremmest skal karakteriseres som forvirrede, frustrerede og lokalt inspirerede amatører, og terrorsagerne kun har været et forbigående fænomen, der højst vil blive nævnt i en bisætning eller en parentes i fremtidige historiebøger, eller om der er tale om de første eksempler på, at den fundamentalistiske islamismes bestræbelser for en verdensomspændende kamp mod de vestlige samfund og de vestlige værdier nu har nået dansk jord med de konsekvenser, det vil få for samfundsudviklingen.

Europæisk integration

I mere end 1000 år havde europæisk historie været præget af to samtidigt tilstedeværende forhold: På den ene side en omfattende person-, vare-, idé- og kulturudveksling. På den anden side en stadig konfliktfuld konkurrence mellem de europæiske lande/stater, der hyppigt resulterede i krige kulminerende med det, nogle kaldte den europæiske 30-årskrig 1914-45 med over 100 millioner døde.

I 1950'erne erstattedes dette mønster af en ny samarbejdsstruktur mellem en række europæiske lande, EF (de Europæiske Fællesskaber), og denne samarbejdsstruktur udbyggedes efter Murens fald til EU (den Europæiske Union). Det er stadigvæk et åbent spørgsmål, hvad disse nye konstruktioner på længere sigt kommer til at betyde for Danmark, Europa og Verden. Lad os starte med et tilbageblik.

Den europæiske integrationsproces 1952-89

Set i et historisk perspektiv var det forbløffende, at de to tidligere dødsfjender, Frankrig og Tyskland, kun syv år efter 2. Verdenskrigs afslutning i 1952 indledte et tæt samarbejde (den såkaldte Kul- og Stålunion), hvori også indgik de tre Benelux-lande og Italien, og at dette samarbejde i 1957 resulterede i Rom-traktaten og dannelsen af EF.

EF var i starten først og fremmest en toldunion og et frihandelsområde. De 6 lande skulle afvikle tolden på handelen mellem landene indbyrdes, så der efter en overgangsperiode blev etableret et stort "hjemmemarked" med fri bevægelighed for varer, tjenesteydelser, arbejdskraft og kapital. Samtidig skulle der gælde fælles toldsatser over for omverdenen. Endelig blev støtte til den kriseramte landbrugssektor en vigtig del af samarbejdet.

Rom-traktaten og EF-samarbejdet drejede sig altså i den første fase især om de økonomiske forbindelser mellem medlemslandene, men samtidig var der i indledningen til Rom-traktaten en erklæret målsætning om et stadigt tættere samarbejde mellem de deltagende lande.

Føderalisme contra funktionalisme

Hvad der skulle lægges i denne formulering om et stadigt tættere samarbejde, var der fra 1950'erne og fremad stor uenighed om. Ikke mindst de ledende kredse i Frankrig havde svært ved at finde ud af, hvilket ben de ville stå på. Man kan skelne mellem to hovedtyper af synspunkter.

På den ene side var der de såkaldte føderalistiske synspunkter, hvor endemålet var "Europas Forenede Stater" (med USA som en nærliggende, succesrig model). Tilhængere af føderalisme ønskede et så tæt samarbejde som muligt. De ønskede endvidere samarbejdet

ledet af overnationale institutioner som Kommissionen, Europa-parlamentet og EF-domstolen (se figuren s.339), og disse skulle have så meget magt som muligt. Sådanne føderalistiske synspunkter havde spillet en stor rolle hos initiativtagerne til dannelsen af Kul- og Stålnationen og EF i 50'erne, og de trivedes naturligt i de efterfølgende årtier blandt de ansatte i EF's organer, men der var også mange fortalere for sådanne synspunkter i de seks medlemslande.

Over for føderalisterne stod tilhængerne af et "fædrelandenes Europa". Disse insisterede på, at man kun skulle samarbejde om det, man kunne blive enige om og det, der gavnede de enkelte lande. Hvis forholdene nødvendiggjorde det, og samarbejdet fungerede, så kunne man godt gradvist udvide det, men samarbejdet skulle bestemmes af praktiske behov, og fællesskabsfølelsen skulle komme "nedefra" og ikke "oppefra". Heraf fulgte, at de enkelte landes suverænitet skulle beskæres så lidt som muligt. Magten lå derfor bedst i Ministerrådet, hvor de enkelte landes regeringer var repræsenteret, og hvor beslutningerne i de første årtier blev truffet med enstemmighed, så det enkelte land havde sikkerhed for, at der ikke blev truffet vigtige beslutninger, der var i modstrid med landets ønsker og interesser.

Sådanne synspunkter kaldes ofte funktionalistiske eller antiføderalistiske.

Dansk medlemskab

Men hvorfor ville Danmark overhovedet være med i EF? Og hvorfor var vi ikke med fra starten i 1957?

Her var Storbritanniens holdning en vigtig nøgle til forståelsen af den danske politik. Storbritannien var blevet indbudt i 1950'erne, men havde ikke på dette tidspunkt ønsket at deltage i et mere forpligtende fastlands-europæisk

samarbejde, og da det britiske marked i ca. 150 år havde været hovedaftager af den danske landbrugseksport og britisk økonomi altså lokomotiv for den danske økonomiske udvikling, var det nærliggende for de danske beslutningstagere at lægge sig i kølvandet på Storbritannien.

Hjemlige økonomiske problemer og de gunstige væksttal i EF (jf. tabel 22) fik hurtigt briterne til at ændre kurs, og allerede i 1961 indgav Storbritannien en ansøgning om medlemskab. Blandt de danske beslutningstagere var der stor enighed om, at det gjaldt om at komme ind i EF sammen med Storbritannien, og hensynet til det kriseramte danske landbrug (s.272) vejede tungt. Ikke alene ville landbruget få fri adgang til et stort marked, men det ville også kunne afsætte varerne til priser, der på grund af EF's støtteordninger lå over verdensmarkedspriserne, og hvad der var godt for det eksporterende landbrugserhverv, var også godt for betalingsbalancen, som voldte betydelige problemer i 1960'erne (s.304).

Statsminister Jens Otto Krag underskriver på Danmarks vegne EF-traktaten – en symbolsk handling med en ukendt rækkevidde.

4 danske statsministre 4 stemmer for dansk JA til EF.

Den 2. oktober tæller enhver stemme lige meget, hvad enten den afgives af Erik Eriksen, Viggo Kampmann, Hilmar Baunsgaard, Jens Otto Krag eller Dem.

Men for langt de fleste vælgere må det tælle, at alle efterkrigsperiodens nu-

levende danske statsministre ikke er i tvivl om deres og Danmarks svar: JA til EF. Ingen er politisk enige med alle disse regeringschefer, men næsten alle er med én af dem.

Og han siger altså JA!

Komiteen for tilslutning til EF

Vingardsstræde 22, III 11 41 28 1070 København K. Giro 2202

Valgkampen op til EF-afstemningen blev bl.a. udkæmpet ved hjælp af plakater. Plakaterne sigtede især mod de mange tvivlere. Ville Danmark blive revet ud af den nordiske familie (jf. også billedet s.250), miste sin selvstændighed og ophøre som folk, som nej-fløjen sagde, eller var det sikrest at lytte til ja-fløjens stribe af ansvarlige statsministre? I 1972 fulgte vælgerne politikernes råd. Senere kneb det mere med tilliden til politikerne. De fire statsministre er øverst Erik Eriksen, Venstre (1950-53) og Jens Otto Krag, Socialdemokratiet (1962-68, 1971-72) og nederst Hilmar Baunsgaard, det Radikale Venstre (1968-71) og Viggo Kampmann, Socialdemokratiet (1960-62).

Tabel 22: Gennemsnitlige årlige vækstrater i pct. for nogle vestlige lande 1950-70 (faste priser)

	1950-57	1957-70
Danmark	2.7	5.0
Norge	3.5	4.4
Sverige	3.3	4.3
Storbritannien	2.7	2.9
USA	3.6	3.7
Frankrig	4.7	5.4
Italien	5.8	5.7
Vesttyskland	8.2	5.2
Holland	5.0	5.1
Belgien	3.2	4.2

(Fra Svend Aage Hansen: Økonomisk vækst i Danmark bd.2, s.177)

På grund af fransk-britiske modsætninger i 1960'erne blev medlemskab imidlertid først muligt i starten af 1970'erne, men ventetiden havde ikke ændret de danske beslutningstageres holdning. Der var stadigvæk et stort flertal i Folketinget for medlemskab (141 for, 32 imod).

For tilhængerne opfattedes EF som en nødvendig forudsætning for en fortsat økonomisk vækst og udbygning af den danske velfærdsstat, og vælgerne fik at vide af både politikere, interesseorganisationer og eksperter, at et nej ville betyde stigende priser, faldende levestandard, stigende arbejdsløshed m.m.

For modstanderne, der især var placeret til venstre på den politiske skala, var varernes, arbejdskraftens og kapitalens frie bevægelighed på et stort europæisk marked først og fremmest til fordel for de store virksomheder ("storkapitalen"), mens den friere konkurrence ville skade arbejderklassen og true de resultater, fagbevægelsen havde tilkæmpet sig. Sådanne synspunkter blev ikke kun fremført af SF og andre venstrefløjspartier, men havde også stor tilslutning i fagbevægelsen og på Socialdemokratiets venstrefløj, hvor 11 folketingsmedlemmer (herunder de

senere profiler, Svend Auken og Ritt Bjerregård) stemte imod.

Også mange borgerlige vælgere var dog betænkelige. Ville medlemskabet betyde tab af dansk handlefrihed og selvstændighed og være det første skridt på vej mod afviklingen af kongeriget Danmark? Ville den frie bevægelighed betyde, at folk sydfra ville komme op og benytte de danske velfærdsordninger? Også frykten for at komme under indflydelse af den gamle fjende, Tyskland og blive udsat for påvirkning fra katolicisme og romerret indgik i debatten.

Over for den massive blok af tilhængere i Folketinget, i pressen og i erhvervsorganisationerne samledes modstanderne i "Folkebevægelsen mod EF". Trods en stor møde- og demonstrationsaktivitet – bl.a. en demonstration på Rådhuspladsen med 100 000 deltagere, og selv om Norge havde stemt nej ugen før, kunne nej-bevægelsen ikke forhindre et klart ja ved afstemningen d. 2. oktober (tabel 23, s.334).

Procent jastemmer 1972				
F	A	B	V	C
17	59	73	97	89

Tallene viser, hvor stor en procentdel af de forskellige partiers vælgere, der stemte ja. Tallene stammer fra en opinionsundersøgelse på afstemningsdagen og er dermed behæftet med en vis usikkerhed (fra Jørgen Goul Andersen: Politik og samfund i forandring s.257).

Debatten om medlemskabet havde gravet dybe grøfter i det danske samfund, hvad der tydeligt viste sig ved jordskredsvalget i 1973 (s.296), og grøfterne forsvandt ikke i de efterfølgende årtier. Modstanderne følte, at tilhængerne havde skræmt befolkningen til at stemme ja, og at de havde spillet med lukkede kort ved at lade, som om EF kun var en markedsdannelse, og at medlemskabet kun drejede sig om

samfundsøkonomi og den enkeltes levestandard. Modstanderne kunne her bl.a. henvise til de tidligere nævnte føderalistiske tendenser og synspunkter.

Tilhængerne fandt en sådan kritik urimelig med henvisning til EF's hidtidige udvikling, hvor de funktionalistiske synspunkter havde domineret, og Storbritanniens samtidige optagelse i EF blev opfattet som en yderligere garanti imod en føderalistisk udvikling.

Perioden 1973-86

De første år i EF syntes at give tilhængerne ret. Dansk landbrug fik sin umiddelbare gevinst, og Danmark fik derfor i

de første årtier overskud på sine mellemregninger med EF. Der kom ikke nogen invasion af EF-borgere sydfra for at nyde de danske velfærdsordninger. I det hele taget skete der ikke så meget.

EF lå forholdsvis underdrejet, mens de enkelte lande tumlede med deres egne økonomiske balanceproblemer og krisetendenser (jf. Danmark s.304). Iagttagere brugte ligefrem billedet "Eurosclerose", når de skulle beskrive Europas tilstand.

På ét område bevægede EF sig dog i føderalistisk retning om end med langsomme skridt. Der blev indført direkte valg til Europaparlamentet i 1979.

Ændringen indskrænkede ikke umiddel-

Folkeafstemninger

Danmark havde i 1953-grundloven udvidet mulighederne for folkeafstemninger. Vigtigst var bestemmelsen om, at der skulle være folkeafstemning ved suverænitetsafgivelse (med mindre et overvældende flertal i Folketinget gik ind for afgivelsen), samt at et mindretal (1/3) i Folketinget kunne kræve visse vedtagne lovforslag til folkeafstemning.

Folkeafstemninger var tænkt som en udvidelse af demokratiet i forlængelse af afskaffelsen af Landstinget, og der var umiddelbart gode argumenter for at give folket denne mulighed: Da al magt jo stammer fra folket, bør det i videst mulig omfang være dette folk, der træffer de vigtige beslutninger. Folkeafstemninger vil også betyde større interesse for og deltagelse i samfundsmæssige beslutninger og give øget opbakning til såvel konkrete beslutninger som det danske politiske system generelt.

I takt med, at Danmark fik erfaringer med folkeafstemninger, voksede dog også de kritiske røster: De fleste spørgsmål er for komplicerede til, at almindelige mennesker kan finde ud af dem og tage selvstændig stilling til dem, og det repræsentative system er jo netop lavet for, at befolkningen kan overlade beslutningerne til de valgte repræsentanter. Debatten op til en folkeafstemning vil også nemt få karakter af at være et propagandaslag mellem to sider snarere end at være en dialog mellem parterne med henblik på at blive klogere og gøre befolkningen klogere. En folkeafstemning kan derfor i virkeligheden skabe eller uddybe konflikter i befolkningen. Befolkningen vil nok også være tilbøjelig til at stemme efter kortsigtede, personlige og økonomiske interesser, hvad Grundloven havde prøvet at tage højde for ved at udelukke folkeafstemninger om f.eks. finansloven, skattelove og indfødsretsloven.

Ikke mindst i forbindelse med Danmarks deltagelse i EF/EU skulle folkeafstemningsreglen få stor betydning. Om det vurderedes som godt eller skidt, afhang i høj grad af bedømmerens holdning til den europæiske integration.

bart den danske suverænitet og krævede derfor ikke folkeafstemning.

Ændringen gav heller ikke anledning til nogen særlig debat. Det var lidt svært at argumentere imod demokratiske valg, (som oven i købet foregik inden for en nationalstatslig ramme), når man i øvrigt i Danmark havde valg til alle mulige forskellige institutioner og foreninger. Spørgsmålet forekom heller ikke særlig væsentligt, idet parlamentet på dette tidspunkt kun havde rådgivende beføjelser.

Vælgernes interesse var da også meget begrænset ved de første valg, hvor stemmeprocenten lå omkring de 50. Alligevel skulle ændringen få stor betydning for den videre danske EF-debat. Med det direkte valg hvert 5. år havde EF-modstanderne fået en ny fast platform uden for partierne til deres fortsatte kamp. Ved de første valg opnåede Folkebevægelsen mod EF 4 mandater ud af de 15 (senere 16), som Danmark havde fået tildelt.

Det indre marked

Havde Danmarks første tiår i EF været præget af stilstand, så kom der til gengæld gang i udviklingsprocessen fra midten af 1980'erne. Med Kommissionen som den drivende kraft blev det fælles markeds ufuldkomne virkemåde sat på dagsordenen. Hvert land havde stadig sine egne forskrifter, normer og standarder, som skulle være opfyldt for, at en vare/tjenesteydelse kunne sælges i det pågældende land. Med disse særlige regler og med kontrol med godkendelsesprocessen kunne det enkelte land derfor favorisere landets egne produkter og gøre det vanskeligere for konkurrenternes. Ikke mindst i 1970'ernes kriseperiode havde medlemslandene benyttet disse såkaldte "tekniske handelshindringer" til at varetage egeninteresser og holde andre landes varer ude.

Nu mente Kommissionen, at "det indre marked" skulle virkeliggøres/gennemføres inden 1992.

I virkeligheden var Kommissionens planer altså blot et forsøg på at fjerne nogle stadigt eksisterende begrænsninger for en realisering af Rom-traktatens mål om et fælles marked. De nye bestræbelser ledsagedes imidlertid af nogle traktatændringer, som ville begrænse det enkelte lands handlefrihed, og som derfor krævede folkeafstemning i Danmark. For at fremme afviklingen af handelshindringer og opbygningen af fællesstandarder blev det nemlig vedtaget, at beslutninger om det indre marked skulle træffes med kvalificeret flertal i Ministerrådet (s.339), så et enkelt land ikke kunne blokere for afviklingen.

Også på andre områder blev traktaten ændret og integrationen søgt videreført i det, der blev kaldt "den Europæiske Fællesakt", og i Danmark fik navnet "EF-pakken". Europa-parlamentet, som var blevet styrket i 1979 med indførelsen af direkte valg, fik nu tillagt egentlige omend stadigvæk begrænsede beføjelser i beslutningsprocessen. Samtidig blev der med EF-pakken taget de første små skridt hen mod et formaliseret udenrigspolitisk samarbejde. Her skulle beslutninger dog stadigvæk træffes med enstemmighed, således at det enkelte land havde vetoret.

Ja til EF-pakken

Den danske beslutningsproces og frontstillingen mellem tilhængere og modstandere var anderledes i 1986 end i 1972.

Mens der i 1972 havde været et overvældende flertal i Folketinget for tilslutningen til EF, viste der sig nu et flertal imod EF-pakken i Folketinget, idet det Radikale Venstre og Socialdemokratiet havde skiftet side. For de radikale politikere (men kun i ringe grad for de meni-

ge radikale vælgere) var det især det udenrigspolitiske samarbejde, der var anstødsstenen. Socialdemokratiet og fagbevægelsen var derimod bekymrede for, om det indre marked ville true den hidtidige danske miljø-, arbejdsmiljø- og arbejdsmarkedspolitik, og Socialdemokratiet nærmede sig derfor den øvrige venstrefløj, der karakteriserede EF-pakken som liberalistisk og kapitalistisk.

Der var dog givetvis også indenrigspolitiske motiver bag de to hidtidige tilhængerpartiers modstand (jf. s.313), og ingen af de to partier var så overbeviste om deres modstand, at de ville blokere for regeringens forslag om, at spørgsmålet blev afgjort ved en vejledende folkeafstemning.

Procent jastemmer 1986

F	A	B	V	C
15	24	75	99	95

(Tal fra Jørgen Goul Andersen jf. skalaen s.329)

Denne gang var befolkningens holdning mere EF-positiv end Folketingets, idet afstemningen resulterede i et klart ja (jf. tabel 23, s.334). Forklaringen på dette var vel, at EF-pakken i høj grad syntes at handle om økonomi. Tekniske handelshindringer lød som noget, det ville være godt for dansk erhvervsliv, for beskæftigelsen og for levestandarden at få fjernet. Samtidig forsikrede regeringen befolkningen om, at EF-pakken var af begrænset rækkevidde og netop ikke var starten på en føderalistisk udvikling. "Unionen var stendød", proklamerede statsminister Poul Schlüter ligefrem bombastisk. Denne formulering skulle han dog snart komme til at fortryde.

Den Europæiske Union

Vedtagelsen af EF-pakken i 1986-87 og de efterfølgende mange EF-direktiver havde givet en fornemmelse af en ny

dynamik i samarbejdet, og midt i denne proces ændredes det politiske landskab i Europa totalt i perioden 1989-92: Berlinmuren faldt, den kolde krig ophørte, Tyskland blev genforenet (og dermed indbyggermæssigt væsentligt større end de andre store EF-lande), og Sovjetimperiet brød sammen (jf. s.316).

På baggrund af denne ændrede verden fik tilhængerne af mere integration pludselig vind i sejlene, og i 1991 vedtog EF's ministerråd den såkaldte Maastricht-traktat.

Maastricht-traktaten søsatte en lang række ændringer af det hidtidige EF-samarbejde. EF skulle omdøbes til EU (den Europæiske Union), flere områder skulle indgå i samarbejdet, flere beslutninger træffes ved flertalsafgørelser og mere magt placeres i EF-parlamentet. Mest iøjnefaldende var dog planerne om en økonomisk-monetær union (ØMU'en) og forestillingerne om et fælles forsvar.

Selv om det ikke var pænt at nævne det alt for højt, så spillede bekymringerne for det nye Stortyskland en afgørende rolle i den europæiske beslutningsproces, der førte frem til Maastricht-traktaten. Ved at lave en økonomisk-monetær union kunne man håbe på at binde den stærke tyske økonomi ind i den europæiske, ligesom man ved at udbygge det udenrigs- og sikkerhedspolitiske samarbejde kunne håbe at undgå, at det nye Tyskland fik selvstændige stormagtsambitioner. Begge dele skulle bidrage til at skabe "et europæisk Tyskland" og dermed forhindre "et tysk Europa" – formuleringer som også ledende tyske politikere fremførte.

For skaberne og tilhængerne af Maastricht-traktaten handlede det dog ikke kun om Tyskland. Det var også en udbredt opfattelse i de ledende kredse, at nationalstaterne var ved at blive uhensigtsmæssige rammer for beslutninger i en global markedsøkonomi. Når

de største multinationale virksomheder økonomisk var større end små nationalstater, og når internationale storspekulanter havde mere økonomisk styrke bag sig end mange nationalbankchefer, så var det nødvendigt at have politiske strukturer, der kunne hamle op med de nye realiteter.

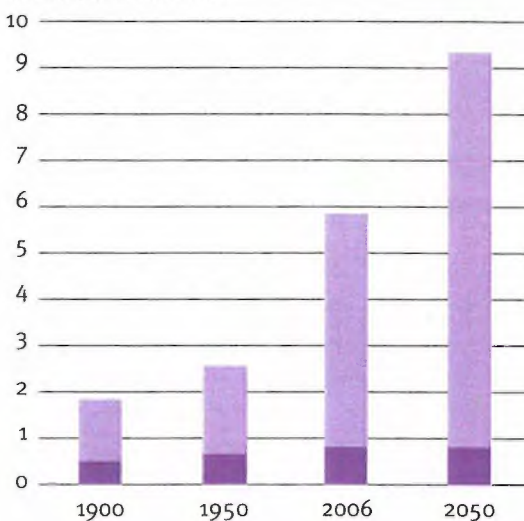
Hertil kom en lang række andre globale udfordringer som f.eks. forurening, international kriminalitet, illegale emigranter, kløften mellem rige og fattige lande og fattigdomsproblemerne i ulandene, hvor behovet for handling var påtrængende, men hvor de enkelte stater enten ville være for små til at foretage sig noget effektivt hver for sig, eller ville være for tilbøjelige til at træffe beslutninger, som sendte "sorteper" videre til andre.

Et styrket Europa havde desuden længe stået højt på ønskesedlen i ledende kredse i mange af medlemsstaterne. De tidligere europæiske stormagter, Frankrig og Storbritannien, havde oplevet en svækkelse af deres stilling i de foregående årtier og kunne se frem til, at deres stormagtsstatus (med vetoret) i FN's sikkerhedsråd snart ville blive anfægtet, og en række mindre stater (Holland, Belgien og Portugal) havde mistet deres kolonier og var skrumpet ind til små pletter på kloden.

Endvidere var Europas befolkningsandel i verden stærkt faldende, og mange talte om, at dynamikken i verdensøkonomien lå i Stillehavsregionen, ligesom der blev talt om den amerikanske, den japanske, den kinesiske og bredere den asiatiske udfordring. Ikke mindst Frankrig havde endelig længe været kritisk overfor USA's dominerende rolle i verden og i Europa, og bekymringen for amerikansk dominans var selvfølgelig ikke blevet mindre af, at USA nu efter Sovjetunionens sammenbrud var verdens eneste rigtige supermagt.

Udviklingen i Europas og verdens befolkningstal

Milliarder mennesker

Europa havde i 17-1800-tallet (med rette) opfattet sig selv om verdens centrum, og endnu omkring år 1900 udgjorde Europas befolkning ca. 25 % af verdens befolkning. Omkring år 2050 vil denne andel forventeligt være faldet til ca. 8 %, og det var nærliggende at regne med, at det kunne gå på samme måde med de europæiske landes indflydelse på verdensscenen, hvis ikke de forenede deres kræfter. (Fra Statistisk Tiårsoversigt 2007, s. 162).

En dansk offensiv

Der var åbenbart mange dagsordener og bolde i luften i forbindelse med udformningen af Maastricht-traktaten.

Også den borgerlige danske regering fremførte (i samarbejde med Socialdemokratiet) ønsker på bl.a. miljø- og arbejdsmiljøområdet, der betød mere europæisk integration. Danmark forlod altså på disse områder den hidtidige EF-defensive og skeptiske linje. Det danske synspunkt var, at det indre marked og den friere konkurrence havde skabt en ny situation. På et frit marked kunne et land skaffe sig konkurrencefordele ved at stille færre krav til virksomhederne på f.eks. miljø- og arbejdsmiljøområdet. Skulle man undgå en sådan udvikling, så var det nødvendigt at kunne tvinge enkeltlande til bestemte minimumsstandards via flertalsbeslutninger i Ministerrådet.

Det danske nej

Endnu engang skulle danskerne til stemmeurnerne på grund af den særlige danske grundlovsregel om folkeafstemning ved suverænitetsafgivelse (jf. s.330).

Umiddelbart kunne Schlüter-regeringen forvente et ja. Den havde i samarbejde med oppositionen fået sine ønsker igennem på miljø- og arbejdsmiljøområdet, og den havde sørget for, at Danmark kunne vente til senere med at tage stilling til, om man ville være med til fællesmønten (ØMU'ens tredje fase). Den fælles udenrigs- og sikkerhedspolitik og ikke mindst det fælles forsvar lå langt ude i fremtiden, og Danmark kunne selv bestemme, om det ville være med i det allerede eksisterende militære samarbejde, der foregik inden for rammerne af den tidligere nævnte Vestunion (s.249). Endelig skulle beslutninger vedrørende det retlige og politimæssige samarbejde træffes med enstemmighed.

Mere defensivt kunne det næsten ikke være, og der var da også et klart flertal bag Maastricht-traktaten i Folketinget, ligesom traktaten fik stor opbakning fra eksperterne, interesseorganisationerne og pressen. Alligevel stemte et flertal i den danske befolkning nej den 2. juni 1992 – til stor overraskelse for den forsamlede verdenspresse.

Tabel 23: Folkeafstemningerne om EF/EU

Årstal	ja	nej
1972	56.7	32.9
1986	42.0	32.7
1992	40.5	41.7
1993	48.6	37.0
1998	41.2	33.6
2000	41.0	46.6

Der er tale om procenterne af samtlige stemmeberettigede. Lægger man de to tal sammen, får man altså stemmeprocenten ved de forskellige afstemninger.

Procent jastemmer hos de forskellige partier i 1992

Ø	F	A	B	Q	M	V	C	Z
0	11	33	64	55	68	89	79	33

(Tal fra Jørgen Goul Andersen jf. s.329)

Mange forhold spillede sammen, og mange forklaringer er blevet givet. Mindst overraskende var nok det massive nej på venstrefløjens. Her var politikere og vælgere fortsat ret enige om at udlægge EF/EU som et kapitalistisk projekt til gavn for storkapitalen og til skade for arbejderklassen og det enkelte lands mulighed for selv at indrette samfundet efter egne ønsker.

Mere overraskende – og afgørende for udfaldet – var det, at kun ca. 1/3 af Socialdemokratiets vælgere fulgte partiets anbefaling til at stemme ja, selv om partiet kunne slå på, at det havde fået mærkesager som miljø- og arbejdsmiljø optaget i Maastricht-traktaten. Her spillede flere forhold ind. Mange socialdemokrater delte fortsat venstrefløjens synspunkter og havde svært ved at forstå partiets kovending siden 1986, hvor partiet jo havde advaret stærkt imod det indre marked og udviklingen i EF og havde opfordret sine vælgere til at stemme nej. Hertil kom, at partiledelsens autoritet var svækket efter det dramatiske formandskifte i april 1992 (s.364).

Også regeringspartierne og midterpartierne havde vanskeligere end sædvanligt ved at mobilisere deres vælgere. Den borgerlige regering var svækket på grund af Tamil-sagen (s.364) og syntes økonomisk kørt fast med et rekordhøjt arbejdsløshedstal.

Integrationsmodstand

Det var også nærliggende at se nej et som et resultat af den defensive argumentation for et ja i 1972 og 1986: Tilhængerne havde jo til stadighed

udlagt EF som et økonomisk-markedsmæssigt projekt og bagatelliseret planer og forandringer i retning af et snævrere samarbejde på andre områder.

Med Maastricht-traktaten var det sværere at fastholde sådanne synspunkter. Ikke mindst Venstre under formanden, udenrigsminister Uffe Ellemann Jensen, havde derfor også denne gang valgt at spille mere offensivt og integrationspositivt ud, hvad der givetvis skræmte en del tvivlere.

For de fleste forekom Maastricht-traktaten (som almindelige mennesker kunne hente på posthuset i en dansk oversættelse) uoverskuelig og uforståelig. Det var i sig selv foruroligende, at man ikke kunne overskue det, man skulle stemme om. Selv i Folketingets korte version af, hvad det hele drejede sig om, var der grunde nok til uro for tvivlere, som åbenbart blev bedt om at tage stilling til målsætninger om fælles mønt, fælles forsvar og fælles retspolitik.

Hertil kom, at selve begreberne "union" og "unionsborgerskab" appellerede meget lidt til de fleste danskere og tydede på, at modstanderne havde ret i, at EF-processen var en glidebane, og at projektet på længere sigt udgjorde en trussel mod den danske identitet og selvstændighed og mod det danske demokrati og den danske velfærdsmodel.

Endelig havde indførelsen af det indre marked og den øgede pressedækning af EF-spørgsmål givet et billede af EF som en centralistisk, bureaukratisk organisation, der blandede sig i detaljer som agurkers krumning, æblers størrelse og farvestoffer i røde danske pølser, ligesom EF blandede sig i danske byggeprojekter som Storebæltsbroen og i dansk afgiftspolitik. Det var svært at overvise danskerne om rimeligheden i de mange direktiver og om fornuften i den uoverskuelige beslutningsproces, og desuden gjorde det stort indtryk,

når der kom historier frem om ødsle lønninger, fråseri og svindel med EF-midlerne, selv om EF's budget stadigvæk var beskedent sammenlignet med f.eks. Danmarks.

Den franske folkeafstemning

Det var dog ikke kun i Danmark, der var problemer med den folkelige opbakning. Opinionsundersøgelser påviste manglende opbakning til Maastricht-projektet i bl.a. Tyskland og Storbritannien, men mest forbløffende var dog det franske eksempel.

For at reducere betydningen af det danske nej udskrev den franske præsident, Francois Mitterand, folkeafstemning for at demonstrere, at den manglende folkelige opbakning i det lille EF-skeptiske Danmark var en undtagelse, og at det forholdt sig helt modsat i Frankrig.

Den franske regering følte sig åbenbart sikker på et klart ja. Frankrig var jo ifølge sin selvforståelse et kerneland i EF. Det havde været primus motor i beslutningsprocessen bag Maastricht-traktaten, og Frankrigs interesser i at udbygge samarbejdet med Tyskland i EF-regi måtte forekomme indlysende for enhver franskmand. Alligevel var Mitterands satsning ved at ende galt, da ja og nejstemmerne sluttede næsten lige.

Selv om specielle indenrigspolitiske forhold spillede ind, og forskellige vælgermotiver gjorde sig gældende, så tegnede der sig i Frankrig et mønster, som også kunne identificeres i en række andre lande (men endnu ikke i Danmark på dette tidspunkt): Hovedstaden og andre økonomisk velstillede områder stemte ja, ligesom de højere sociale lag og de højere uddannede gjorde det, mens udkantsområderne og de lavere sociale lag stemte nej. Mens de førstnævnte var positivt

Umiddelbart efter det danske nej blev Danmark sensationelt Europa-mester i fodbold ved at besejre Tyskland 2-0 i Göteborg (billedet er herfra), selv om landsholdet kun var kommet med til slutrunden, fordi Jugoslavien (Serbien) var blevet udelukket. Senere fik det danske fodboldlandshold en hyldelse ved hjemkomsten til København, der kan sammenlignes med modtagelsen af briterne i maj 1945. Lignende jubelscener udspillede sig, da det danske herrelandshold i håndbold blev Europa-mestre i 2008.

indstillet over for yderligere internationalisering og forandring, så var der i de lavere sociale lag en angst for forandringen, en oplevelse af internationaliseringen som en trussel og et ønske om at bevare nationalstaten som den trygge ramme om udviklingen.

Den franske folkeafstemning illustrerede imidlertid også, at det snarere var den danske grundlovsregel om stadige folkeafstemninger end den danske befolknings negative holdning, der gjorde Danmark til noget særligt i EF-sammenhæng. EF/EU havde åbenbart et folkeligt problem, hvad der senere skulle blive endnu mere åbenlyst (jf. s.338).

De 4 danske forbehold

For EU's videre udvikling var det danske nej umiddelbart en katastrofe, der udstillede hele konstruktionens skrøbelighed. Traktatændringer krævede enstemmighed. Et enkelt land kunne derfor blokere for den videre udvikling, selv om der var tale om en lilleputstat med et indbyggertal, der udgjorde mindre end 2 % af det samlede befolkningstal.

Problemet kunne selvfølgelig have været løst ved, at Maastricht-traktaten blev opgivet, eller ved at Danmark trådte ud af EF. Da de øvrige EF-lande ikke ønskede den første vej, og flertallet i Danmark ikke den anden (og da det ville

have skadet EF's omdømme at smide eller presse et genstridigt medlem ud), var det nødvendigt at finde en løsning.

Der var derfor stor velvillighed blandt EF-medlemmerne til at finde en vej ud af kattepinen, og "det danske problem" blev løst med Edinburgh-aftalen, hvor de fire såkaldte danske forbehold over for Maastricht-traktaten præciseredes og garanteredes, mod at Danmark til gengæld accepterede, at de andre lande kunne iværksætte Maastricht-traktaten.

De fire danske forbehold lød (i Folketingets version) således:

- "1. Det fastslås, at besiddelse af dansk statsborgerskab fortsat afgøres efter dansk lovgivning. Unionsborgerskab træder hverken nu eller på længere sigt i stedet for det nationale statsborgerskab.*
- 2. Danmark meddeler allerede nu, at vi ikke vil deltage i tredje fase af Den Økonomiske og Monetære Union (ØMU), som fastlagt i Maastricht-traktaten. Vi indfører således ikke den fælles mønt, og Danmarks Nationalbank vil fortsat være en selvstændig institution. Danmark deltager dog fortsat i et udbygget samarbejde om valuta-kurser og økonomisk politik (2.fase).*
- 3. Danmark deltager ikke i den fælles forsvarspolitik og vil ikke være medlem af Vestunionen. Men Danmark vil ikke hindre, at de andre medlemsstater går videre.*
- 4. Danmark deltager i det retlige samarbejde, men kun på mellemstatslig basis, d.v.s. i et samarbejde mellem suveræne stater. Her træffes beslutninger ved enstemmighed."* (3)

Med disse forbehold over for Maastricht-traktaten lykkedes det at få danskerne til at stemme ja d.18. maj 1993. Det klare ja var dels et resultat

af, at et antal nejsigere fra 1992 skiftede over til ja-siden dels af en øget stemmeprocent.

Det var ikke mindst de socialdemokratiske vælgere, der denne gang var mere positive, og regeringsskiftet var givetvis en vigtig grund (jf. s.365). Derimod fulgte SF's vælgere kun i ringe grad partiets parole, selv om det ikke mindst var dette partis kursskifte og deltagelse i udformningen af det såkaldte nationale kompromis om de fire forbehold, der havde bidraget til den interne danske politiske løsning efter nej. Dermed lå tyngdepunktet i den danske EF-modstand stadigvæk på venstrefløj, selv om der også var mange nejsigere blandt Fremskridtspartiets vælgere.

Procent jastemmer 1993

Ø	F	A	B	Q	M	V	C	Z
4	16	49	58	50	81	88	85	45

(Tal fra Jørgen Goul Andersen jf. s.329)

Vælgervandringerne kunne i øvrigt gå i begge retninger. Ja-siden havde gavn af, at mange tvivlere følte, at det var sikrest at stemme ja denne gang, fordi Danmarks fortsatte medlemskab af EF ellers kunne være truet. Der var dog også vælgere, der skiftede over til et nej i protest mod, at man skulle stemme om nogenlunde det samme en gang til, og at folkeafstemninger åbenbart ikke blev respekterede, hvis ikke de gav det af politikerne ønskede resultat.

Da unionen endelig med forsinkelse kunne søsættes i november 1993, og EF skiftede navn til EU, var en hel del af glansen gået af projektet på grund af forsinkelsen og den folkelige modstand. Desuden var Danmark blevet en "fodnotenation" i EU-sammenhæng, ligesom landet tidligere havde været det i NATO-sammenhæng.

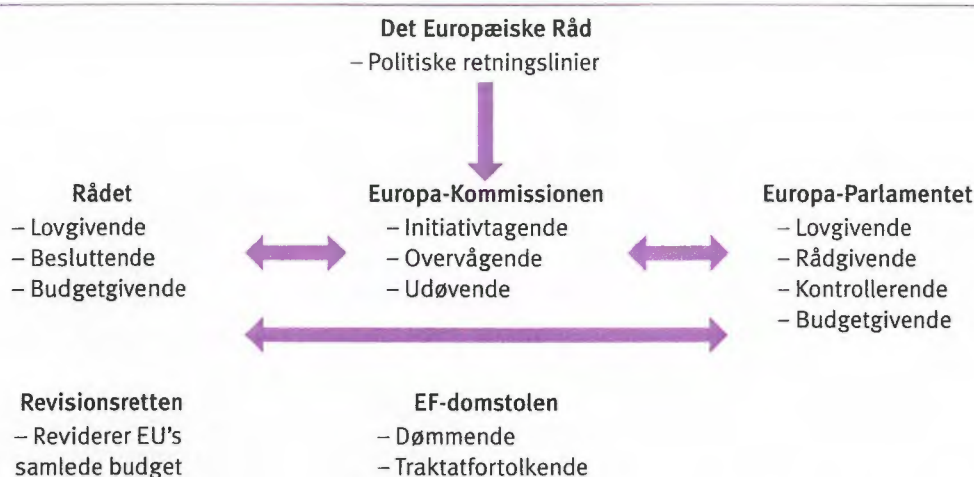
EU 1993-2008

Udviklingen i EU efter 1993 har været karakteriseret af tre tendenser:

- 1) Antallet af medlemslande er vokset. I 1993 var der 12 medlemmer. I 2007 er tallet oppe på 27 (jf. kortet), og hvis medlemstallet er et selvstændigt succeskriterium, er EU altså en ubetinget succes. Tilmed ønsker yderligere et antal lande at blive medlemmer, og de eneste lande, der har takket nej til medlemskab, Norge og Schweiz, indgår i et tæt samarbejde med unionen. EU er altså ved at blive en organisation, der omfatter hele Europa, om end der stadig er diskussion om, hvor Europas grænser går.
- 2) Maastricht-traktatens bestemmelser om en fællesmønt, euroen, blev sat i værk efter planen 1/1 2002 med 12 deltagende lande, selv om mange økonomer og andre var skeptiske og kritiske, og selv om Danmark endnu engang (sept. 2000) og Sverige (2003) ved folkeafstemninger sagde nej til at deltage. Begge lande har dog knyttet deres valutaer tæt til euroen og deres rentepolitik tæt til ECB (den europæiske centralbank), og i praksis er de derfor næsten med i euro-området.
- 3) EU-konstruktionen er blevet ændret flere gange undervejs: Amsterdam-traktaten i 1997, Nice-traktaten i 2001 og Lissabon-traktaten i 2007. Forud for den sidste traktatændring i 2007 led et forsøg på en større traktatændring (den såkaldte Europæiske Forfatningstraktat) i 2005 en krank skæbne, da den blev forkastet ved folkeafstemninger i to af de oprindelige medlemsstater, Frankrig og Nederlandene.

Uroligheder på Nørrebro natten efter Edinburgh-afstemningen. Adskillige år og undersøgelsesrapporter senere er det stadigvæk vanskeligt at forstå, hvordan nogle få hundrede personer ("autonome") fra det såkaldte BZ-miljø kunne fremkalde en situation, hvor politiet skød med skarpt ind i en menneskemængde, mens tv-kameraerne snurrede, og forbløffede journalister fra alverdens lande rapporterede hjem om de borgerkrigsagtige tilstande i København. Derimod er det ikke så svært at forstå de autonomes motiver: Udenomsparlamentarisk aktivisme og protest mod bl.a. autoriteter, borgerlighed, materialisme og racisme var blevet en livsform for en gruppe af utilpassede unge, og den nye (og tabte) folkeafstemning var en perfekt anledning. Bz'erne/de autonome havde i øvrigt markeret sig med jævne mellemrum i offentligheden siden 1960'erne, og de formåede endnu engang at sætte Nørrebro og København på den anden ende i 2006-07 i en kamp for at have et "autonomt" ungdomshus.

Fra Europa-Kommissionens hæfte (1999): Oversigt over EU-institutionerne. Rådet er en kort betegnelse for Ministerrådet. Det Europæiske Råd er et mødeforum for stats- og regeringschefer.

Den Europæiske Forfatningstraktat var både et forsøg på få en samlet forfatning med indledende principper og værdier og i forlængelse af Nice-traktaten et forsøg på at få lavet nogle ændringer af beslutningsprocessen, så den var tilpasset et EU med 27 (eller flere medlemmer). Ikke mindst stemme- og indflydelsesvægte var her et penibelt punkt. Oprindeligt havde store og små lande haft samme vægt i beslutningsprocessen (med enstemmighedsprincippet). Med overgangen til kvalificerede flertal i Ministerrådet i 1986 havde man indført stemmewægte, men sådan, at bl.a. små lande havde en forholdsvis større vægt, end deres befolkningstal berettigede til. Det var disse stemmewægte, slagsmålet stod om.

Resultatet af kampen om indflydelse blev indførelsen af et princip om dobbelt flertal. Vedtagelsen af et forslag vil fremover (fra 2014) kræve tilslutning af mindst 55 % af medlemslandene, der til sammen skal repræsentere mindst 65 % af befolkningerne. Dermed kan hverken mange små lande (imod de stores vilje) eller nogle få store (imod mange smås ønske) få deres politik igennem. Symptomatisk for EU-kompromisser skulle de gamle stemmewægte fra Nice-traktaten, som især Polen havde

kæmpet for at beholde, bruges indtil 2014.

Som noget nyt blev der også indført en fast formand for det Europæiske Råd (valgt for 2½ år ad gangen) og en "udenrigsminister" (der samtidig skulle være næstformand for Kommissionen). Det skulle gøre EU mere effektivt og styrke EU's rolle på den internationale scene.

I øvrigt bar Lissabon-traktaten præg af, at man havde prøvet at fjerne farlige knaster og formuleringer fra den foranstående forfatningstraktat, så den nye traktat ikke behøvede at komme til folkeafstemning i medlemslandene (undtagen i Irland). Der var ikke fra toppolitikernes side noget ønske om endnu engang at få testet EU's folkelige forankring.

EU og fremtiden

Hvordan skal man så vurdere EU's hidtidige rolle i verdenshistorien, Europas historie og Danmarkshistorien?

Ved højtidelige lejligheder (som ved 50-årsjubilæet i 2007) blev der lagt vægt på det lange perspektiv: Europa havde siden Romerrigets tid været præget af splittelse og krige. Nu var krige afløst af fredelig sameksistens, og konkurrencen var afløst af samarbejde.

Ved andre lejligheder lagde samfundsforskere og debattører vægt på klodens problemer og fremtidens udfordringer og talte om behovet for, at Europa kunne tale med én stemme og spille en rolle på den globale scene. Bæredygtighedsproblemerne, den uregulerede globale markedskapitalisme, grænseoverskridende kriminalitet og international terrorisme, politiske og humanitære kriser rundt om i verden, behovet for fredsskabende og fredsbevarende aktioner og beskyttelse af den europæiske velfærd – der var problemer nok, der kunne kræve en koordineret indsats. Mange så også gerne, at EU kunne være en modvægt mod det altdominerende USA, mod Kina, den nye stormagt i øst, mod et genrejst og truende Rusland og mod andre internationale magtfaktorer.

Over for sådanne analyser var EU's hovedproblem, at unionen hidtil havde haft svært ved "at levere varen". Trods utallige møder, erklæringer og beslutninger og trods en stor mængde smukke ord og hensigter var det svært at argumentere for, at EU indtil 2008 havde spillet en afgørende rolle på de ovennævnte områder. Til gengæld var det nemt at se, at nationale særinteresser fortsat spillede en stor rolle inden for EU på bekostning af fællesskabsinteresser. Et hurtigt kig på EU's budget vil f.eks. vise, hvordan især franske landbrugsinteresser hidtil har lagt beslag på en stor del af EU's midler til stor skade for landbrugere i den tredje verden.

Kunne man se en 10-20 år ud i fremtiden, ville det være nemmere at afslutte kapitlet om EU og Danmark: Hvordan vil balancen mellem fællesskabsinteresser og nationale særinteresser udvikle sig? Vil EU blive en afgørende aktør på den globale scene, eller vil unionen blive en forholdsvis tom ramme (som f.eks. det Tysk-romerske Kejserrige s.15)? Evt. helt bryde sammen? Vil og

kan EU klare at optage flere nye medlemmer, eller har unionen allerede forspist sig? Vil EU også optage det muslimske Tyrkiet? Vil EU få en bredere folkelig opbakning, eller vil betydelige dele af de europæiske befolkninger stadig opfatte EU som et eliteprojekt – styret af karrierpolitikere og bureaukrater? Og vil den danske regering og det danske Folketing få held til at overbevise befolkningen om, at det vil være en fordel for Danmark at afskaffe de nationale forbehold?

Bæredygtighedsproblematikken

Perioden efter 1989 blev i høj grad præget af bæredygtighedsproblemet, som den såkaldte Brundtland-kommission nedsat af FN havde sat på den globale dagsorden i slutningen af 1980'erne.

Bæredygtighedsproblemet handler om menneskenes forhold til naturgrundlaget og om den globale fordeling af goderne.

Allerede i landbrugsperioden havde menneskelige aktiviteter haft en tydelig indvirkning på naturen/miljøet (jf. s.98), og fra industrialiseringens start i slutningen af 1700-tallet havde det været åbenlyst, at industriel produktion skabte miljøproblemer i form af forurening fra rygende skorstene, affalds bjerge, ødelagte landskaber og forbrug af begrænsede ressourcer. De materielle fremskridt havde åbenbart en pris, men det havde længe været den dominerende opfattelse, at det var en pris, der var værd at betale, fordi resultatet var vækst og velstand.

Problemerne syntes desuden også i lang tid først og fremmest at være lokale (regionale) og dermed ikke så faretruende for de velstillede samfundslag (og beslutningstagerne), der havde mulighed for at bosætte sig eller feriere, hvor der ikke var problemer. Tilmed var der også opmuntrende eksempler på, at